Орзигул Ҳамроева

ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИДАГИ ПОЭТИКАГА ДОИР РИСОЛАЛАРДА ҚОФИЯ ИЛМИНИНГ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ
ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ

ҲАМРОЕВА ОРЗИГУЛ ЖАЛОЛОВНА

ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИДАГИ ПОЭТИКАГА ДОИР РИСОЛАЛАРДА ҚОФИЯ ИЛМИНИНГ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ

Монография

"BOOKMANY PRINT"
ТОШКЕНТ – 2022

УЎК: 821.512.133.09-1
КБК: 83.3г(5Ў)
М 00

ISBN 978-9943-8397

Ҳамроева, Орзигул Жалоловна.
Темурийлар давридаги поэтикага доир рисолаларда қо
илмининг қиёсий таҳлили [Матн] : монография / О.Ж. Ҳамро
– Тошкент: Bookmany print, 2022. - 254 б.

Монография мумтоз қофия илми тадқиқига бағишлан
бўлиб, қофия илмининг шаклланиши, қофияга оид манбалар
рисолалар қиёсий ўрганилган. Тадқиқот иши учун Аҳм
Тарозийнинг "Фунун ул-балоға", Абдураҳмон Жомийни
"Рисолаи қофия", Атоуллоҳ Ҳусайнийнинг "Рисола дар қофи
"Бадоеъ ус-саноеъ", Ҳусайн Воиз Кошифийнинг "Бадоеъ у
афкор" асарлари асос қилиб олинган. Бу рисолаларнинг қиёс
таҳлили орқали темурийлар даври қофияшунослигини
такомили белгилаб берилган. Қиёсий таҳлил қофиянин
шеършуносликдаги ўрни, қофия ҳарфлари ва ҳаракатлар
қофия айблари(нуқсон), қофиянинг бир неча жиҳатларига кў
турлари, қофия асосига қурилган бадиий санъатлар асоси
амалга оширилган.

Монография қиёсий адабиётшунослик, мумтоз поэтик
мумтоз қофия, адабиётшунослик илмига қизиқувчи олимла
тадқиқотчилар ва филолог мутахассислар учун мўлжалланган.

Масъул муҳаррир
Ҳамидулла Болтабоев, филология фанлари доктори,
профессор
Тақризчилар
Нурбой Жабборов, филология фанлари доктори, профессор
Дилнавоз Юсупова, филология фанлари доктори, профессор

Монография Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили в адабиёти университети илмий кенгашининг 2022 йил 2-июндаги 11-сон мажлиси баённомаси билан нашрга тавсия этилган.

© Ҳамроева О.Ж.
© "Bookmany print" нашриёти, 2022

СЎЗ БОШИ

Мумтоз шарқ адабиётшунослиги, унинг назарий асослари тадқиқи мумтоз матнлар ва уларнинг бадиий-поэтик таҳлилини амалга оширишда муҳим аҳамиятга эга. Шу боис мумтоз адабиётда шеъриятнинг етакчилигини, шеършунослик тарихи, вазн, қофия, шеърий нутқ, шеърнинг назарий асослари, шеърий санъатлар, шеърий шакллар каби масалалар ва уларнинг ўзига хослигини белгилаш муҳим вазифалардан бири бўлиб келмоқда. Шу жиҳатдан "илми адаб", кейинчалик "илми сегона"нинг таркибий қисмларидан бири бўлган мумтоз қофия илми назарияси, қофиянинг асосий унсурлари, таркибий қисми, қофия ҳарф ва ҳаракатлари, қофиядаги нуқсонлар, қофия турларининг назарий асослари арабий, форсий ва туркий рисолалар тадқиқи асосида ягона назарий категорияларини тақдим қилиш, жаҳон, хусусан, туркий қофия илмининг ўрганилиши долзарб масалалардан бирига айланмоқда.

Темурийлар даврида қофия илми назарий таълимот сифатида ўзининг юксак чўққисига кўтарилди. Ушбу давр вакилларидан Шайх Аҳмад Тарозий, Абдураҳмон Жомий, Алишер Навоий, Ҳусайн Воиз Кошифий, Атоуллоҳ Ҳусайний каби ижодкорларнинг асарлари қофиянинг назарий асослари чуқур ва муфассал ёритилгани билан алоҳида аҳамиятга эга. Мазкур асарлар ҳақида ўзбек адабиётшунослигида сўнгги йилларда баъзи мақола ва тадқиқотлар яратилган бўлса-да, уларнинг ўзаро қиёсий таҳлили фундаментал тарзда ва қофиянинг унсурлари сатҳида махсус ўрганилмаган эди. Темурийлар даврига оид қофия рисолаларини ўзаро қиёсий тадқиқ қилиш адабиётшуносликнинг долзарб масалаларидандир.

Мумтоз поэтика илмига оид тадқиқотлар турли даврларда турли усул ва методлар асосида тадқиққа тортилган. Қофия тизими, унинг ривожланиш тамойиллари, қофияшунослик тараққиёти муаммолари ҳар бир тарихий даврда тадқиқотчилар диққатини ўзига жалб қилиб келган. Жаҳон ва ўзбек адабиётшунослигида қофия илми билан бир бутунликни ташкил қилувчи аруз ва бадиият илми етарлича тадқиқ этилган. Бироқ қофия ва қофия назариясига оид рисолаларнинг ўрганилиши, бу илмга доир тугал тадқиқотнинг мавжуд

МУНДАРИЖА

СЎЗБОШИ.. 3

I БОБ. МУМТОЗ ҚОФИЯНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ ВА МАНБАЛАРИ

1.1. Мумтоз қофия ҳақидаги илмнинг шаклланиши.......... 8
1.2. Араб тилидаги манбалар таснифи........................ 24
1.3. Форс тилидаги манбаларда қофия илми тадқиқи......... 38
1.4.Темурийлар даврига оид рисолаларда қофия такомили 62
1.5. Туркий қофияшунослик ва унинг бадиий адабиётга муносабати.. 73
Биринчи боб бўйича хулосалар.................................... 80

II БОБ. ПОЭТИКАГА ОИД РИСОЛАЛАР СТРУКТУРАСИДА ҚОФИЯ ТАДҚИҚИ

2.1. Қофия илмида қофия, ҳожиб ва радиф масалалари..... 83
2.2.Қофия ҳарфларига оид қарашларнинг қиёсий таҳлили 96
2.3. Қофия ҳаракатлари тадқиқи.................................. 127
2.4 Қофия айблари (нуқсон)га оид назарий қарашлар такомили.. 134
Иккинчи боб бўйича хулосалар.................................... 148

III БОБ. ҚОФИЯ ТУРЛАРИНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ ВА ТАСНИФИ

3.1. Қофиянинг тузилишига кўра турлари........................ 151
3.2.Қофия ҳарфларининг иштирокига кўра қофия турлари 165
3.3. Қофия қисмлари иштирокига кўра турлари.................. 172
Учинчи боб бўйича хулосалар.................................... 182

IV БОБ. ҚОФИЯ ИЛМИНИНГ БАЙТ, АРУЗ, БАДИИЙ САНЪАТГА МУНОСАБАТИ

4.1. Байтлар такомилида қофиянинг ўрни........................ 184
4.2.Қофия асосига қуриладиган бадиий санъатлар тадқиқи 191
4.3. Вазн, бадиий санъатлар ва қофия илмининг муштараклиги.. 211
Тўртинчи боб бўйича хулосалар.................................... 222
УМУМИЙ ХУЛОСАЛАР.. 226
ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ......... 231

Ҳамроева Орзигул Жалоловна

ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИДАГИ ПОЭТИКАГА ДОИР РИСОЛАЛАРДА ҚОФИЯ ИЛМИНИНГ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ

Монография

“Bookmany print” нашриёти
Нашриёт тасдиқнома рақами № 022246. 28.02.2022 й.
Босишга рухсат этилди: 22.07.2022.
“Times New Roman” гарнитураси. Қоғоз бичими: 60x84 $^{1}/_{16}$
Нашриёт босма табоғи 15,5. Шартли босма табоқ 14,8.
Адади 300 нусха. Офсет усулида босилди.
Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, 22-мавзе, 17-б уй.

“BOOKMANY PRINT” МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, 22-мавзе, 17-б уй.

E-mail: bookmany_print@mail.ru
t.me/ Bookmanyprint +998 99 180 97 10

BOOKMANY PRINT
publishing company
ISBN 978-9943-8397-4-8
9 789943 839748